

Horváth Ágnes

Utak Bónishoz – utak Bónistól

Részletek az egészhez – Emlékkönyv a 80 éves Bónis Ferenc tiszteletére

Ha egy tudományos kötetet forgatunk, akkor válogatunk a fellelhető tanulmányok között: először azokat olvassuk el, amelyek a leginkább felkeltik érdeklődésünket, utána pihentetjük, majd ismét szelektálva böngésszük a tartalmakat, esetleg célzatosan keresünk valami aktuálisan fontosat. Ehhez a metódushoz képest a Bónis Ferenc zenetudós 80. születésnapja tiszteletére megjelent zenetörténeti áttekintés akár folyamatosan, szinte regényként is olvasható. Mi lehet a titka? Milyen témák, milyen válogatási szempontok teszik lehetővé, hogy érdeklődésünk kevésbé se lankadjon az egymást követő írásokat olvasva? Vajon az ünnepelt személyisége, eddigi életpályája miképpen határozza meg ezt a mentalitást?

Kezdjük az elején. A 80 éves Bónis Ferenc tiszteletére megjelent *Emlékkönyv* – alcímében ugyan a 19. és a 20. század magyar zenéjéről írt tanulmányokra utal – a „Részletek az egészhez” címet viseli. Bár a recenzens nem ismeri a címadás motívumait, a kötetet forgatva mindvégig érezte, hogy a műfajilag és tematikailag árnyaltan gazdag részletek mögött valamiféle „Egész”-ség, érvényes értékrend és alkotói magatartás húzódik meg. Mindez utalhat a történeti források sokszínűségére, a kéziratok, zeneművek, levelek, tudósítások, visszaemlékezések, adatbázisok, események, beszámolók sokaságára, ha az szakértő tudósok elemző értékelésével párosul; de utalhat arra a sokkal elvontabb „Egész”-re is, amelyet az egyetemes emberi művelődés, szűkebben a nemzeti emlékezet kulturális értékei jelentenek. Aki ennek feltárására, gazdagítására szánja életét, alkotó energiáját, az nem csupán letetemenyese mindeme gazdagságnak, de zászlóvivője, mestere is, aki jószerevével felkészült követőkre, kor- és sorstársakra akad itthon és külföldön egyaránt.

Bónis Ferenc több mint fél évszázadot felölelő zenetudósi pályája a kulturális „Mindenség” iránti elkötelezettség, a mindenségben belül minden iránt nyitott és érdeklődő tudós példája: nem csupán az önmaga számára adatott célhoz vezető ösvényeket tágította a magyar zenetörténet egyik legtagasabb terévé, hanem utakat nyitott a következő nemzedék zenetudósai, pedagógusai és művelődésszervezői felé is. Számára a tudományos munka nem csupán a szűk szakma számára írott, csak a beavatottak számára érthető tanulmányok sorozata, hanem a szó legnemesebb értelmében vett „közreadás”. A kiváló elődök, példaképek, mértékadó tudósok írásainak közkinccsé tétele, és olyan tanulmánykötetek sorozatának elindítása, amelyek a következő nemzedék zenetörténeti számára nyitnak kutatási, publikálási lehetőségeket. Ahogy az ünnepelt nevéhez fűződik Kodály Zoltán *Utam a zenéhez* című interjúkötetének új fordítása és kiadása¹, úgy ő adta közre mestere, Szabolcsi Bence zenetörténeti

---

1 Argumentum Kiadó, 2012 – ez a kötet nem szerepel a 2011. december 31-ével lezárult, Bónis Ferenc zenetudományi munkásságát összegző tematikus felsorolásban. Az új fordítás szövege egyébként

(együttal valóban művelődéstörténeti) írásait is. A zenéhez, a kultúrához vezető utak tehát Bónis Ferenchez is elvezetnek, hogy példáján keresztül tovább vezessenek az utókor történéseihez, tudósaihoz, s rajtuk keresztül az utánuk jövők nemzedékeihez.

Emlékkönyvhöz illően, a kötet köszöntésekkel kezdődik: Kodály Zoltánné a legnagyobbak: Kodály Zoltán és Goethe megidézésével, a pályatársak, kollégák nevükkel jegyzett laudációval, Szőnyi Erzsébet a kezdőbetűkre (B. F.) írt kánonnal, az osztrák kolléga, Herbert Vogt családiass visszaemlékezéssel járul hozzá az ünnepléshez.

Ittész Mihály, a kötet szerkesztője bevezető tanulmányban kísérelte meg összefoglalni Bónis Ferenc eddigi munkásságát, rímelve az ünnepelt legutóbbi két, reprezentatív kiadványára, Bartók, illetve Kodály pályaképére.² A rövid összefoglaló nem a kronologikus áttekintés logikáját követi, így alaposabb rálátást ad az életpálya sokszínűségéről. A kultúra és az irodalom iránti gyermek- és ifjúkori elkötelezettség, a zenei tanulmányok a Bartók-tanítvány Bertus néninél (Hercz Rezsóné), és persze a legmeghatározóbb, Szabolcsi Bence zenetörténet-órái a Munkáskarnagyképzőben jelentették az alapvető pályaválasztási motívációt, a Zeneakadémia zenetudományi tanszaka a tudományos megalapozást.

A korai évek a Magyar Rádiónál már a későbbi sokoldalúság felé mutatnak: nem elég a tudományos hitelesség, a világos, közérthető fogalmazás is elengedhetetlen ahhoz, hogy a hallgatókat megnyerjük a zene ügyének. A rádiós szerkesztői, ismeretterjesztői feladatok szinte a teljes életpályán végigkísérik.

A tanulmány hangsúlyozza a tudományos kutatómunka sajátos kettősségét: a források tanulmányozása, az anyaggyűjtés, a rendszerezés, tudományos közleménnyé érelve nem nélkülözheti az alkotói intuíció, a széles körű műveltség és tájékozottság bástyáit. Bónis munkásságában külön fejezetet képeznek a szerkesztői, közreadói feladatok: saját tanulmányai is először olyan kötetekben jelennek meg, ahol a kortárs zenetörténészek, fiatal zenetudósok tanulmányait is közölte. Így született meg a *Magyar Zenetudomány* tizenkét, a *Magyar Zenetörténeti Tanulmányok* kilenc kötetből álló sorozata, valamint a tisztelgés Szabolcsi Bence életműve előtt, egy öt kötetből álló kiadványsorozattal. A köteteket megjelentető kiadók sorában a Zeneműkiadó mellett az Argumentum, a Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet és a Püski nevét találhatjuk meg. Már önmagában ezek a sorozatok is méltó reprezentánsai egy tudós életművének, és nem csupán tudományos felkészültségét, de szerkesztői, tudomány-szervezői, azaz kapcsolatteremtő képességét is dicsérik. Szerzőkkel, kiadókkal, örökösökkel tárgyalni, kéziratokat gondozni embert próbáló, különleges feladat, pláne, ha valaki emellett még rádiós és egyéb kötelezettségeket is vállal. Hat külföldön és húsz belföldön megjelent önálló kötet, több tucatnyi magyar és német nyelvű tanulmány mellett külön említést érdemelnek a kritikai kiadások: egy-egy kevéssé ismert (Csermák, Mosonyi, Rózsavölgyi) zenemű vagy kézirat (Himnusz, Psalmus Hungaricus) megjelentetése önmagában is értékmentő-értékteremtő gesztus. A kottákhoz, kéziratokhoz kapcsolódó tanulmányok azonban megsokszorozzák értéküket, hiszen korábban nem ismert, vagy nem hangsúlyozott zenetörténeti, művelődéstörténeti összefüggésekre irányítják rá az olvasó figyelmét.

A „magánkutató” Bónis Ferenc munkásságát a felsoroltak mellett öt önálló kötet, valamint az egész pályáját felölelő *Mozarttól–Bartókig – Írások a magyar zenéről* című tanulmánykötet reprezentálja. Utóbbival nyerte el 2003-ban az MTA doktora tudományos fokozatot. A nem szobatudósi mentalitást mi sem mutatja jobban, mint szerzőnk zenei közéletben betöltött szerepe: tizenöt éven át a Magyar Kodály Társaság, több mint két évtizedig az Erkel Ferenc Társaság elnökeként tevékenykedett, ahol konferenciák, hangversenyek, megemlékezések szervezésével szolgálta a magyar zene e két kiemelkedő egyénisége életművének mélyreható megismertetését.

---

először az ugyancsak Bónis által jegyzett, Kodály Zoltán hátrahagyott írásait, beszédeit, nyilatkozatait tartalmazó *Visszatekintés* 2007-ben, az Argumentumnál megjelent 3. kötetében olvasható.

2 *Élet-képek: Bartók Béla*, 2006; *Élet-pálya: Kodály Zoltán*, 2011, Bp. Balassi

Bónis Ferenc eddigi életművének ismeretében érthető a szerkesztő felelőssége: méltó tartalommal megtölteni a születésnapjára kiadott tanulmánykötetet. Célját az ünnepelt gondolataival fogalmazza meg: „újonnan feltárt anyagot közöl a magyar zenetörténet különböző korszakaiból, műfaji megkötöttség nélkül”, hogy ezzel is hozzájáruljon a „magyar zenetörténet-tudomány új erődítményé”-nek felépítéséhez.³ A magyar zenetörténet különböző korszakait ezúttal a 19. és a 20. század jelenti, fókuszban azoknak a zeneszerzőknek életével, korával és munkásságával, akiknek az életműve Bónis Ferenc kutatásainak is egyik központi témája: Erkel, Liszt, Bartók és Kodály. A két évszázad zenéjéhez kapcsolódó tanulmányok külön fejezetet alkotnak, újdonságok, izgalmas párhuzamok és kapcsolódások azonban mindkét részben bőségesen találhatók. Ezért is lehetséges a kvázi regényként való, folyamatos olvasás.

A 19. század zenéje – akkor és most fejezetcím önmagában is sugallja, hogy a látszólag távoli témákat (operaszínpad, zeneszerzőportrék, koncertkrónika, erőviszonyok a zenei életben stb.) összekapcsoljuk egymással, korunk valóságával. Tallián Tibor egy több mint negyvenezer sort tartalmazó adatbázis „őserdejében” tett kalandozásairól számol be, Bécs és Stuttgart előadásaival összevetve a Pest és Buda német színházaiban játszott operarepertoárt. Fontos, és a magyar nyelvű színpadi zene fejlődése szempontjából is meghatározó tényező, hogy a vizsgált korszakban (18–19. század fordulója körüli évtizedek) az igazgatók, zenészek és énekesek vándorlása révén milyen gyorsan eljutottak a magyar városokba is a német nyelvterületen sikerrel bemutatott zenés színházi darabok. Nem lenne azonban igazán érdekes a statisztikai beszámoló, ha közben nem térne ki a zenetörténész az egyes szerzők és művek jellegzetességeinek ismertetésére, kiemelve, hogy a mai operalátogató számára ismert művek (Mozart, Beethoven) mellett milyen sok, az utókor számára szinte ismeretlen mester műve hangzott fel az operaszínpadokon. A forrástörténeti szempontból is értékes megállapításokat tartalmazó tanulmány utal az egyes daljátékok magyar zenei vonatkozásaira, valamint történeti-művelődéstörténeti érdekességeire.

Direkt művelődéstörténeti összefüggésekre irányítja a figyelmet Sinkó Katalin tanulmánya a pesti Királyi Városi Színház allegorikus előfüggönyének történeti és ikonográfiai elemzésével, kitérve a királyi hatalom szimbolikájának és a korabeli patriotizmus értelmezésére.

A művelődéstörténeti vonatkozások tárgyköréhez illeszkedik Baranyi Anna Erkel képzőművészeti portréiról szóló áttekintése, míg Dombovári János írása Lavotta János munkásságának zenepedagógiai szegmensét vizsgálja a pedagógiai céllal írt művei tükrében.

Külön egységet alkotnak a 19. századi fejezet Erkel Ferenc életével, művészetével foglalkozó tanulmányai: a *Szózat* Erkel általi megzenésítéséről Sziklavári Károly, az utolsó Erkel-opera (*István király*) szerencsétlenül átköltött szövegkönyvéről Kassai István közöl figyelemre méltó információkat. Nem csupán a zenetörténet iránt érdeklődőknek nyújt tanulságos áttekintést Gombos László *Erkelék és Huberek* című tanulmánya, melyben a magyar zenei élet erőviszonyait ismerteti a 19. század második felében. Két értékrend, karrier és világfelfogás ütközik a két zenészfamília többgenerációs kapcsolatában, és ennek az ütközetnek az utóhatásai a mai napig fellelhetők nem csupán a zene, hanem a kultúra egész területén. Német orientáció, azaz Richard Wagner *Lohengrin*jének pesti bemutatója, vagy a „zsenge magyar opera”⁴ továbbfejlődése? Tágabb értelemben: a külföldi zeneszerzők, zeneigazgatók, karmesterek és zenészek jelenléte a magyar színházakban és koncertpódiumokon, vagy az éppen kibontakozó magyar zeneélet és zenészképzés erősítése, lehető-

3 Bónis Ferenc: *Előszó a Magyar Zenetörténeti Tanulmányok – A nemzeti romantika világából* című kötethez, Püski Kiadó, 2005.

4 Kodály Zoltán: *Erkel Ferencről*. Megnyitó a Magyar Tudományos Akadémia emlékülésén (1960). In: Kodály Zoltán: *Visszatekintés*. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok. Szerk. Bónis Ferenc, Bp. 2007, 413. p.

séghez juttatása. A küzdelem, a magyar zene emancipációjának problematikája Bartók és Kodály pályáját is végigkíséri, alkalmat adva a többirányú értetlenségnek és támadásnak. A sakkpartner, Erkel Ferenc és Huber Károly emberi-szakmai kapcsolatának szétválása ezért történelmi távlatokat nyitó konfliktus nyitóakkordjaként értelmezhető...

A 19. századi fejezet két Liszt-tanulmánnyal zárul: Scholz Péter Liszt németalföldi kapcsolatait tekinti át, a koncertkörutak mellett betekintést engedve a korabeli mecenatúra működésének műhelytitkaiba; Hamburger Klára Liszt kevésbé ismert *Három gyászódáját* elemzi, utalva a művek közös vonására, a más művészetekhez (költészet, képzőművészet) való kapcsolatára.

A Bónis-émlékkönyv tanulmányainak második szakaszában már külföldi szerzők írásai is olvashatók. Klaus L. Neumann eddig ismeretlen, kalandos sorsú Bartók-kéziratokról, Felix Meyer Bartók 1927-es angol nyelvű Pro Musica-előadásának eredeti német nyelvű változatáról, és a nyomtatásban megjelent verzió szükséges korrekciójáról, Klaus Wolfgang Niemüller Szenkár Jenő karmester kölni operai Bartók- és Kodály-vezényléseiről számol be. Mind olyan zenetörténeti (és történelmi) adalékok, melyek teljesebbé, pontosabbá tehetik eddigi ismereteinket.

A Bartókról szóló részben még a zeneszerző felvidéki (Vikárius László) és román gyűjtő-útjaihoz (Almás István), valamint a *Bánkódás* című hegedűduó népzenei forrásaihoz (Paksa Katalin) kapcsolódóan nyerhetünk a zeneszerző, illetve a mű szempontjából fontos további ismereteket.

A kötet Kodály Zoltán zeneszerzői, népzene kutató, zenepedagógiai és karmesteri munkásságát érintő tanulmányok sorozatával zárul, a gazdag életmű sokszínűségéhez illeszkedő tematikus gazdagsággal. Domokos Mária az *Árgirus* dallam verbunkos rokonságára, Tátrai Zsuzsanna a tavaszi népi leányszokások zenei megjelenítéséről értekezik, míg Ittzés Mihály a Kodály műveiben fellelhető transzcendens momentumok kottapéldákkal gazdagon illusztrált áttekintésének szenteli tanulmányát. Utóbbi inkább költői, mint prózai visszhangjaként olvashatjuk Csoóri Sándor 1997-es vallomását az ének erejéről.

Külön kiemelés érdemel Eősze László terjedelmében is nagyszabású tanulmánya, mely Kodály Zoltán karmesteri tevékenységét tekinti át a Kodály Archivumban fellelhető dokumentumok alapján. Bár a szakma és a nagyközönség előtt is köztudott Kodály karmesteri tevékenysége, a szakirodalom nem foglalkozott az életmű e területének szisztematikus feltárásával. A levelek és kritikák sorát olvasva viszont egyértelműen világossá válik, hogy Kodály ezen a területen is kiválóan teljesített, s kivívta a hazai és nemzetközi szakmai és laikus közönség elismerését. Eősze az ifjúkori karmesteri próbálkozások megidézése után a húsz évvel későbbi amszterdami *Psalmus*-előadás előzményeit és lelkes visszhangját idézi fel, hogy aztán sorra vegye a további külhoni és itthoni vezénylési alkalmakat. Egymás után olvasva a kritikákat, vissza-visszatérő elem Kodály vezénylésének jellemzésénél az egyszerűség, a szerénység, ami határozottsággal, lelkesítő erővel és a lényegre iránuló pontossággal együtt ad oly elementáris energiát műnek és előadónak, hogy magával ragadja közönségét. Az összeállítás végén szintén lenyűgöző a statisztika is: tíz ország, harminckét város, harminckét együttes, száztíz alkalom... És minden a zeneszerzői, kutatói és pedagógiai életmű mellett, szerényen meghúzódva.... Nem lenne azonban teljes a felsorolás, ha a tanulmány nem térne ki a kórusművek vezénylésére: itt érdekes módon csak öt kórusmű kilenc alkalommal történő előadása szerepel (köztük legtöbbször a *Jézus és a kufárok*), viszont megszámlálhatatlan alkalommal dirigálta Kodály *A magyarokhoz* című, Berzsenyi-versre komponált kánonját.

A tanulmánykötet Kodállal foglalkozó írásai között két külhoni szerző írását találhatjuk meg: Albi Rosenthal külföldön fellelhető Kodály-kéziratokról, Diether Nagel Kodály zenepedagógiai koncepciójával ellentétes németországi ének-zene tanítási gyakorlatról ad helyenként drámai, de mégis optimista kicsengésű áttekintést. A kötet Berlász Melinda, Veress János és Végh Sándor szerzői és előadóművészi kapcsolatának történeti keretbe illesztett bemutatásával zárul, utalva a nagy elődök munkásságára is.

A Bónis Ferenc 80. születésnapjára készült zenetörténeti tanulmánykötet könyvészeti megjelenése igényes (borítóterv: Murányi Zsuzsa), szerkesztése világos elvek szerinti, még akkor is, ha vállalt sokszínűsége műfaji és terjedelmi egyenetlenségekhez vezetett. A kötetet a szerzők rövid bemutatása, valamint névmutató teszi teljessé.

Epilógus

Olvasva a kötetet óhatatlanul felmerülhet a kérdés: vajon a számítógép és az elektronikus média korában milyen források és milyen nyersanyag áll majd a kutatók rendelkezésére, ha fel akarják tární a 20–21. század fordulójának zenetörténeti jelenségeit. Lesznek-e még kéziratok, megőrzi-e a merevlemez a tanulmányok végső formájának kialakítási folyamatát, olvasható lesz-e az elektronikus levelezés? Abban azonban bízhatunk, hogy a 19–20. század még sok-sok érdekességet, új felfedezést vagy újabb adalékot szolgáltathat a jelen és a jövő zenetörténészeinek, akik a nagy és még nagyobb elődök szellemiségét követve tágabb horizonton, a művelődéstörténet egészét gazdagítva folytathatják kutató tevékenységüket.

(Argumentum Kiadó, 2012)

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000

NYOMDA KFT KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

támogatja.